

FEMİNİST ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ELEŞTİRİSİ: CİNSİYET, DEVLET VE GÜVENLİK

Fazlı DOĞAN*

Duygu ÖZLÜK**

ÖZET

Bu çalışma bir sosyal ve politik teori olarak Feminizm'in Uluslararası İlişkilere (UI) girişi ve Feminist UI'nin ana akım UI teorilerine cinsiyet, devlet ve güvenlik başlıkları üzerinden yönelttiği eleştirileri değerlendirmektedir. Üç ana bölümden oluşan çalışmada öncelikle bir sosyal ve politik teori ve bir hareket olarak feminizmin tarihsel gelişimi kısaca tartışılmıştır. İkinci bölümde feminist hareketlerin uluslararası ilişkilerdeki gelişimi ve bir UI teorisi olarak Feminist UI'nin genel özellikleri ve UI içinde nerede konumlandığı tartışılmıştır. Üçüncü bölümde Feminist UI'nin toplumsal cinsiyet çıkış noktası ile cinsiyet, devlet ve güvenlik konularındaki eleştirel dili ortaya konmuştur. Feminist UI'nin ampirik, analitik ve normatif boyutları vardır ve bunlar iç içe geçmiş haldedir. Bu bakımdan çalışmada Feminist UI'nin ampirik, analitik ve normatif boyutu birlikte işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feminist UI, Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Devlet, Güvenlik

JEL kodları: F50, F52, D74

* Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi, Arş. Gör. Dr.

** Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi, Arş. Gör. Dr.

FEMINIST INTERNATIONAL RELATIONS AND THE CRITIQUE OF INTERNATIONAL RELATIONS: GENDER, STATE AND SECURITY

Abstract

This study evaluates how Feminism, as a social and political theory, made its entrance into International Relations (IR) and major feminist critiques towards the fundamental concepts of mainstream IR theories such as gender, state and security. This study consists of three sections. The first section begins by briefly discussing the historical progress of Feminism as a social, political theory and political movement. The second section summaries historical progress of feminist movements in international relations, and main features of Feminism as IR theory. This section also deals with that how we can classify or situate the Feminism in IR theory. The third section analyses the critical perspective of Feminist IR regarding the gender, state and security concepts by focusing on gender as a central concern in the Feminist IR literature. Feminist IR has empirical, analytical and normative aspects and all these are intertwined. In this respect, this study discusses Feminist IR theory with its all empirical, analytical and normative aspects.

Keywords: Feminist IR, Woman, Gender, State, Security

JEL Codes: F50, F52, D74

GİRİŞ

Feminist Uluslararası İlişkiler (Uİ), Uİ disiplinine 1980'lerle birlikte girmeye başlamıştır. Feminist Uİ, ilk başlarda, mevcut ana akım teorileri uluslararası politikada kadını/cinsiyeti analize dâhil etmedikleri ve marjinalize ettikleri için eleştirerek yola çıkmıştır. Feminist Uİ, en temelde, uluslararası politikanın, devletler sisteminin ve küresel ekonominin tam olarak anlaşılabilmesi için bu alanlarda içselleşen toplumsal cinsiyetin de analizlerde kullanılması gerektiğini iddia etmektedir. Feministler yine Uİ disiplininin temel kavramlarını da yeniden sorgulayarak mevcut anlamlarını eleştirmekte ve devlet, egemenlik ve güvenlik gibi disiplinin temel kavramlarını feminist bakış açısıyla yeniden yorumlamaktadır. Feminist Uİ, kadının disiplinde marjinalize edilmiş bir başlık olarak ele alınmasına karşı çıkarak, uluslararası politika ve küresel ekonomide 'kadın tecrübesini' merkeze alan bir anlayış geliştirerek, kadının "görünmesi" için çalışmaktadır (Tickner ve Sjoberg, 2007: 186).

Feminizm, interdisipliner bir yaklaşım olarak 19. yüzyılda sosyal bilimlerde kendini göstermeye başlamıştır. Feminizm'in Uİ'ye geç dâhil olmasının nedenini; daha çok Uİ'nin kendi dinamikleriyle ilişkilendirmek gerekmektedir. Bu bakımdan uluslararası ilişkilerin, ilişkinin belli bir türü olarak 15. ve 16. yüzyıllardan itibaren ulus ve ulus devletlerin zuhuru ile eş zamanlı olarak ortaya çıktığı (Yurdusev, 1997: 19) kabul edilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra benzer felaketlerin tekrar yaşanmaması için ortaya konan "İdealist" çabaların bir ürünü ve bu çabalara karşı geliştirilen Realist karşı argümanlarla Uİ disiplini hüviyetini kazanmıştır. Başka bir ifadeyle kurucu tartışma olarak da adlandırılan İdealizm-Realizm tartışmasıyla Uİ disiplini kurulmuştur (Çalış ve Özlük, 2007). İdealist çalışmaların İkinci Dünya Savaşı'na engel olamaması Realizm'in tartışmadan güçlenerek çıkmasını sağlasa da her ikisinin de yöntemleri eleştirilmeye başlanmıştır. Davranışsalcıların kendinden öncekileri gelenekselci olarak görüp eleştirmesi ile yönetime ilişkin "Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışması" yaşanmıştır (Tanrıseven, 2007). Bu tartışmanın da 1970'lere doğru gündemden düşmesi ile birlikte Uluslararası İlişkiler disiplininde (özellikle Plüralizm'in etkinliği ile) artık çevre, az gelişmişlik, yeni bağımsız olan devletler gibi yeni sorunlar gündeme gelmeye başlamıştır. 1979'da Waltz'ın kuramsallaştırdığı Neorealizm ve Neoliberalizm arasındaki tartışma yaklaşık on yıl disiplinin ajandasını belirlemiştir. 1990'lara gelindiğinde Pozitivizme karşı eleştirilerin başı çektiği "Pozitivizm-Postpozitivizm Tartışması" Uİ disiplinine birçok yeni teorik perspektifin girmesine zemin hazırlamıştır. Feminizm de, her ne kadar eleştirel duruşu büyük oranda cinsiyete yaptığı vurgularla sınırlıymış gibi algılasa da, (Eschle ve Maignashca, 2007: 286) Uİ'de kendine yer edinmiş ve kullandığı yöntemler açısından da Postpozitivist cephede (Waylen, 2006: 156)

konumlandırılmıştır. Feminist Uİ'ye kadar kadın ve toplumsal cinsiyet Uİ'de bir değişken olarak yer alamamıştır.

L. H. M. Ling (2009: 283-286) Feminist Uİ'nin disipline çoklu bir dünya sunduğunu ileri sürmektedir. Ling, bu iddiasını da bir Vietnam halk hikâyesi ile süsler. Bu hikâyede kaplumbağanın ve bir balığa kararı anlatma girişimi ve başarısızlığı işlenmektedir. Ona göre, tıpkı balığın kararı anlayamadığı gibi Feminist Uİ de Realizm gibi ana akım yaklaşımlarca anlaşılabilir. Feminist Uİ içinde kendi bütünlüğünü tehdit edebilecek (Friedman, 2001: 125) şekilde farklı (liberal feminizm, radikal feminizm, sosyalist feminizm, postmodernist feminizm, postyapısalcı feminizm gibi) türleri de bulunmaktadır. Feminist Uİ, bu farklı türlerine rağmen disiplinde doğal ve doğruymuş gibi gelen mevcut "eril" anlayışı eleştirmekte; kadın erkek eşitliğini ya da kadının/dışiliğin üstünlüğünü savunmakta ve savaş, devlet, güç, egemenlik gibi kavramların erkek anlayışını yansıtan ve bir tür erkek sanatı olarak görülen alanlar olduğunu ortaya koymaktadır. Feminist Uİ, Uİ'nin hem bir ilişki hem de disiplin olarak erkeklerin bir uğraş alanı olarak görülmesinin savaşlar veya diğer kuvvet kullanma yöntemlerinin gelenekselleşmesine neden olduğunu iddia etmektedir. Feminist Uİ'ye göre, Realizm (ve diğer ana akımlar da) dünyayı bölünmüş (iç/dış, güçlü/zayıf, zengin/yoksul, savaş/barış, kadın/erkek) olarak algılamaktadır. Bu ayrımlar/ikilemeler devlete ilişkin güç, güvenlik ve egemenlik kavramlarını da anlamak ve açıklamak için operasyonel hale getirilmekte ve disiplinde sıklıkla başvurulmaktadır. Bütün bu ikilemeler aslında Realizm'in eril karakterini ortaya koymaktadır (Runyan ve Peterson, 1991: 70).

Feminizm'in kendi içinde farklı türleri, bir dinin mezheplerini andıracak kadar farklı türleri olsa da Jacqui True (2012: 311-340) Feminist Uİ'nin epistemolojik açıdan üç kategoride analiz edilebileceğini ileri sürmektedir. Ona göre ampirik, analitik ve normatif bir yol izleyen Feminist Uİ, devletlerarası ilişkilere odaklanmış ve temel kavramları veya konuları cinsiyetçi bir dille örülmüş ana akım varsayımları dönüştürmeye ve yapı sökülümüne uğratmaya çalışmaktadır. Ampirik Feminist Uİ, esas olarak uluslararası ilişkileri etkileyen kadın, kadın hareketleri ve cinsiyet rolleri gibi konunun her türlü analizde kullanılması gerektiğinden yola çıkmaktadır. Bu konuda ilk Feminist Uİ çalışmalarından olan Cynthia Enloe'nin (2003) *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler* kitabı feminist açıdan uluslararası ilişkileri tahlil etmektedir. Enloe bu çalışmasında kadınların birçok faktör açısından uluslararası ilişkiler pratiğinde yer alsa da disiplin içinde göz ardı edildiğini vurgulamaktadır. Zalewski (2009: 335), Uİ'deki Feminizm'in gelişimi için iki temel soru üzerinden hareket etmektedir. Feministler Uİ'de ne olmasını umdular? ve Feminist teori Uİ'ye ne yapmaktadır?

Bu çalışma, bir bakıma True'nin ampirik, analitik ve normatif Feminizm tasnifi ve Zalewski'nin iki sorusunun birleştirilmesiyle üç başlık altında bir analiz ortaya koymaktadır. Bu tasnifin ve soruların çerçevesinin net olmadığı da bir ön kabul olarak görülmektedir. Ayrıca bu çalışma, sosyal ve politik teoride Feminizm, uluslararası ilişkilerdeki Feminizm, Feminizm ve Uİ ve Feminist Uİ ayrımı yapmaktadır. Bu bakımdan da ilk başlıkta feminist hareketin uluslararası ilişkilerdeki yeri ampirik olarak tartışılmıştır. İkinci başlıkta Feminizm'in Uİ'ye girişi ampirik ve analitik olarak Feminizm ve Uİ bağlamında ele alınmıştır. Üçüncü başlıkta ise Feminist Uİ'nin cinsiyetçi eleştirisi, Feminizm'in analitik ve normatif yönleri bağlamında, cinsiyet, devlet, güvenlik gibi temel kavramlar üzerinden tartışılmıştır. Sonuç kısmında ise, Feminist Uİ'nin ana akım yaklaşımlar gibi bir varsayımlar dizisine sahip olmadığı ortaya konup genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. FEMİNİZM ve İLİŞKİ TÜRÜ OLARAK ULUSLARARASI İLİŞKİLER

1.1. Bir Sosyal-Politik Teori Olarak Feminizm

Kadın hakları ve kadının sosyal, politik ve ekonomik olarak erkeklerle eşitliği taraftarlığı olarak Feminizm, başlangıçta bir “okumuş orta sınıf kadınları” hareketi olmuş ve genişleyerek ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir. Feminizm burjuva kökenli bir akım olarak aynı zamanda bir “Avrupa Aydınlanma çalışmasıdır” ya da Avrupa Aydınlanması ile ortaya çıkmıştır. Bugün için ise artık sadece bir hareket ve mücadele olmaktan çıkıp bir sosyal, ekonomik ve politik düzen önerir hale gelmiştir. Feminizme göre mevcut eşitsiz durumu erkek ve kadın arasındaki biyolojik farklılıklarla açıklamak uygun değildir ve kadınları da göz önüne alan bir sosyal düzen inşası gerekir. Bu fiziksel farklılıklar dişilik ve erillik arasında bir değer farkı oluşturan şeyler de değildir. Kadınlar kendilerini erkelere göre konumlandırmak zorunda değildir ve kendilerini özgürce geliştirmelidir (Scruton, 1983: 171). Feminizm medya ve sosyal yaşamda eleştirel bir bakışa sahip; günlük yaşamda çok sık kullanılan ve günlük yaşamı etkileyen bir yaklaşımdır. Birçok disiplinin çalışma alanına girerek etkili olmaya başlamıştır. Bu süreç özellikle 1960’lar sonrasına denk düşmektedir (Andermahr, vd, 1997: 77). Feminizm, sosyal, politik ve ekonomik alana ilişkin argümanlarıyla bir dünya görüşü olarak da görülebilir. Cinsiyet, gördüğümüz ve bildiğimiz dünyadan öznel kimlikler şeklinde sosyal olarak inşa edilmiş ve üretilmiş ve dünya her tarafa yayılmış ve her tarafta hissedilir şekilde cinsiyet bağlamında şekillenmiştir (Weber, 2005: 90).

Feminizm tarihsel olarak oldukça eskilere giden bir kökene sahiptir ve ilk başlardan beri kadının ezildiği, erkeklere göre dezavantajlı olduğu, eşitsiz ve ikincil konumda olduğu noktasından hareketle “toplumsal cinsiyet hiyerarşisi” olduğundan bahseder. Bu anlamda kadının başkaldırısı olarak değerlendirilebilecek olan Feminizm’in ilk yazılı literatürü Christine de Pizan’ın 1405 yılında kaleme almış olduğu *The Book of The City of Ladies* (Kadınlar Kentinin Kitabı) kitabı ile Ortaçağ’da başlamıştır (Çakır, 2007: 416). Akkerman ve Stuurman’a (1998: 2) göre Feminizm geç Ortaçağ’dan günümüze kadar çeşitli dönemlerden veya aşamalardan (altı dönem sayarlar) geçerek gelişmiştir. Başlangıcı oldukça eskilere götürülse de ilk modern feminist metin Mary Wollstanecraft’ın (2000) 1792 yılında yazdığı *Vindication of the Rights of Women* (Kadın Haklarının Savunması) adlı kitaptır (Heywood, 2007: 290). Wollstanecraft da zaten feminizmin “kurucu anası” olarak kabul edilmektedir (Andermahr, 1998: 123).

19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında dünyanın değişik yerlerinde kadınlar kolektif olarak toplanarak erkeklerin sahip olduğu haklara sahip olmak için mücadeleye başlamış ve farklı coğrafyalarda özgün hareketler ortaya koymuşlardır. ABD, 1830’larla birlikte feminist hareket için önemli hale gelmeye başlamış ve kadınlar Bağımsızlık Bildirisindeki haklar için mücadeleye başlamıştır. Aynı dönemde İngiltere’de de kadınlar oy hakkı için mücadele vermişlerdir. ABD’de kadınlara oy hakkı feminist mücadeleler sonrasında 1920 yılında verilmiştir. İngiltere’de bu hak 1918 yılında 30 yaş üzerinde ve beş pound gelir getiren kadınlara verilebilmiş ve Fransa’da ise Fransız İhtilali’nden yaklaşık 155 yıl sonra 1944 yılında kadınlar eşit yurttaş olabilmişlerdir. Aynı tarihlerde birçok ülkede eş zamanlı olarak feminist hareketler etkisini göstermiş ve kadınlar erkekler gibi siyasi haklara kavuşmuştur (Çakır, 2007: 418-435). Bu siyasal haklar için mücadele safhasına genelde *Birinci Dalga Feminizm* denmekte ve 1960’lardan sonra başlayan döneme ise *İkinci Dalga Feminizm* denmektedir.

İkinci Dalga Feminizm sadece siyasi haklar üzerinde değil kadının kültürel ve politik konumunu açıklamak üzerine yoğunlaşmıştır. Bu tarihe kadar toplumsal cinsiyet ayrımı üzerinde durulmamış ya da siyasi olarak bunların yansımaları üzerine düşünülmemiştir. Erkekler ve çoğu kadın

toplumdaki iş bölümünü biyolojik etkenlere bağlaya gelmiştir (Heywood, 2007: 290). Ancak Feminist hareketler bu algıyı dönüştürmeye çalışmıştır. Buradaki kadının ezilmesi sınıf ve ırksal anlamdaki ezilmeden çok farklı olduğu için nevi şahsına münhasırdır. Erkeklerle her zaman bağımlı olarak kadın “bütün zamanların ötekisidir” yaklaşımından hareketle, kadınların da bu durumu içselleştirdiği ortaya konmaktadır. Kadınların özel alandan çıkmaları ve meslek sahibi olmaları ile kurtuluşun gerçekleşeceği üzerine durulmuştur. Bu dönemde kadınlar öncekinden farklı olarak değişik düzeylerde yayınlar çıkarmaya ve uluslararası bilinçlendirme toplantıları düzenlemeye başlamıştır (Çakır, 2007: 437; Eken, 2014:455).

Eril iktidar tekelciliğini eleştiren; kavramsal çerçevesi, kurumları, etik anlayışı ve yöntemiyle Feminizm, yeni bir bilgi kuramı ve politika önermektedir. Bu noktada farklı Feminizmler devreye girmektedir: Liberal Feminizm, Radikal Feminizm, Sosyalist Feminizm, Postmodern Feminizm (Heywood, 2007: 302-316; Tür ve Koyuncu, 2014: 230-233). Feminizm eril iktidar eleştirisi yaparak genel yöntemini de ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan Feminizm eleştirel bir teoridir ve bilgi üretiminin eril niteliğine de vurgu yaparak sosyal bilimlerin çehresini değiştirmeye çalışmaktadır (Çakır, 2007: 569).

1.2. Uluslararası İlişkilerde Feminizm

Bu başlık altında ampirik olarak feminist hareketlerin uluslararası ilişkileri nasıl etkilediği tartışılmaktadır. Zira ilk Feminist Uİ teorisyenleri kadın ve toplumsal cinsiyetin uluslararası politikayı etkileyen önemli unsurlar olsa da Uİ tarafından görülmediği gerçeğinden yola çıkmıştır. Bu bakımdan uluslararası arenada kadın meseleleri 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk dönemde kadına yönelik çalışmalar kadınların genel bir işçi kategorisine ait olmalarından ileri gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında barış ve savaşa neden olan etkenleri önlemek için ilk uluslararası kadın toplantısı, ülkeleri savaşa dâhil olmuş 1.000 dolayındaki kadının katılımıyla 1915 yılında Büyük Barış Konferansı adıyla düzenlenmiştir. Bu girişim ilk uluslararası kadın hareketi olarak kabul edilmektedir. Bu konferansta Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği (*Women's International League For Peace and Freedom: WILPF*) kurulmuştur (Pettman, 2004: 85).

Milletler Cemiyeti'nin başarısız denemelerinden sonra ilk defa BM bir uluslararası örgüt olarak kadının hukuki statüsünü ortaya koymuştur. Buna göre kadın ve erkek eşit haklara sahiptir. Buradaki haklar nesnel ve zorunlu haklardır. Bu bağlamda 1947'de “Kadının Statüsü Komisyonu” (*The Commission on the Status of Women*) kurulmuş ve kadınlar sınırlı bir sekreteryaya hizmetinden yararlanmaya başlamıştır. BM içindeki kadın çalışmaları 1970'lere kadar ancak marjinal bir “sektör” olabilmıştır. Çünkü savaş sonrasında erkek egemen bir politik ve ekonomik dünya tesis edilmiştir. Kadının Statüsü Komisyonu hükümetlerarası bir niteliğe sahiptir ve 1970'lere kadar insan hakları sekreteryasının bir parçası haline almıştır. Söz konusu komisyon Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin (*Committee of the Elimination of Discrimination Against Women: CEDAW*) kurulması (1979) ile ayrı bir örgüt haline gelebilmiştir. Daha sonra (1976) “BM Kadın İçin Gelişme Fonu” (*UN Development For Women: UNIFEM*) oluşturulmuştur. Ayrıca “Kadının Gelişimi İçin Uluslararası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü” (*International Research and Training Institute for Advancement of Women: INSTRAW*) kurulmuştur (Reanda, 1999: 51-52).

Feminizm'in en önemli başarısı veya feminist hareketi uluslararası arenada görünür kılan kadın haklarının küresel kabulü konusundaki çıktılardır. 1975 ile 1995 arasında Dünya Kadın Konferansları serisi ile 1979 BM Genel Kurulunda kabul edilen CEDAW neredeyse bütün BM üyesi devletlerce (o dönemde 187 üye tarafından) kabul edilmiş (Zwingel, 2012: 116) ve böylece küresel bir kadın hakları gündemi oluşturulmuştur.

Kültürel, tarihsel, politik, ekonomik ve başka boyutlarda cinsiyet farklılığına dayalı sosyal organizasyonları bir çalışma alanı olarak ABD’li feministler tarafından 1970’lerde başlatılmıştır. Bunun uluslararası çevrelerde yaygınlaşması ise 1990’ların başında olmuştur. Çünkü Soğuk Savaş sürecinde devletlerin gündemleri oldukça farklıdır. Ancak Bosna Hersek’teki soykırıma varan olaylar, Afrika ve Asya’daki çatışmalarda zarar görenlerin yaklaşık %80’inden fazlasının kadınlar olması hükümetlerin ve uluslararası örgütlerin kadın konusunu gündemlerine almalarına neden olmuştur. Zaten 1970’lerden beri STK’lar ve BM’nin gözetiminde feminist konferanslar düzenlenmeye devam edilmiştir. Bu bağlamda 1975’te Mexico City’de 1.000 kadın, 1985’te Nairobi’de 14.000’den fazla kadın, 1995’te Pekin Konferansı’nda 30.000’den fazla kadının katıldığı toplantılar düzenlenmiştir. Özellikle 1985’teki Nairobi konferansı kadın hareketlerinin uluslararası politikayı etkilemeye başladığı daha net bir şekilde görülmüştür. Bu konferansta kadın bakış açısıyla BM tarafından yapılması istenen bir işbirliği stratejisi belirlenmiş ve toplantının bildirisine eklenmiştir (*The Nairobi Forward Looking Strategies for the Advancement of Women*) (Reanda, 1999: 54).

Nairobi konferansından sonra diğer önemli bir konferans da Pekin Konferansı’dır (Porter, 2003: 245-262). Burada Nairobi’deki hedeflerin tam olarak başarılamadığı tespiti yapılmış ve “Pekin +5 Gözlem” programı kabul edilmiştir (Porter, 2003: 249). Buna göre hükümetler, uluslararası toplum, sivil toplum ve NGO’lara; eğitimde eşitsizlik, askeri sorunların etkileri, güç paylaşımı ve karar almaya katılma, kadının gelişmesini teşvik edecek mekanizmaların geliştirilmesi gibi konularda stratejik hedefler gösterilmiştir. Konferansta ulusal hükümetlerin ulusal ve yerel düzeyde –toplantıda kabul edilen esaslara göre– takip edecekleri bir kurumsallaşma planı kabul edilmiştir. Aynı zamanda, BM’nin de işbirliğine katkı sağlamada ve çeşitli kurumları ve ajanslarıyla finansal, bilgi, eğitim ve kamuoyu oluşturma konusunda destek sağlaması kararlaştırılmıştır. Bu hedeflerle kadının ailede, toplumda ve devlette –nerede yaşıyorsa– gelişmesini sağlanması amaçlanmıştır (Reanda, 1999: 60-64). Bu şekilde feminist örgütlenmeler ve konferanslar kadın meselesinin uluslararası ilişkilerin bir parçası haline gelmesine katkı sağlamıştır.

2. FEMİNİZMİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER’E GİRİŞİ ve FEMİNİST ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Feminist Uİ, daha öncede vurgulandığı üzere, 1980’lerin sonlarına doğru Uİ içindeki yolculuğuna başlamıştır. Bu yolculuğun başladığı 1980’lerdeki Uİ disiplinin ajandası, anarşi ve düzen taraftarları arasındaki bir tartışma ile meşgul durumdadır. Hedley Bull ve Kenneth Waltz’un öncülüğünü yaptığı bu tartışmada Waltz, klasik realizmi yeniden formüle ederek uluslararası ilişkilerin anarşik bir doğası olduğunu ve Bull ise adalet nosyonu ile bir uluslararası düzenin oluşabileceğini/oluşması gereğini savunmuşlardır (Sylvester, 2001: 5). İşte tam da bu ortamda Uİ’deki feminist bakışın öncüsü konumundaki Jean Bethke Elshtain, Cynthia Enloe, J. Ann Tickner gibi isimler çalışmalarını yapmaya başlamıştır (Sylvester, 2001: 18-51).

Elshtain, *Public Man, Private Woman* adlı çalışmasında (1981) politik teoride kamu ve özel ayrımını toplumsal cinsiyet bağlamında tartışmıştır. Daha sonra 1987’de Feminist Uİ’nin ilk kitabı olan *Woman and War* isimli çalışmasında savaşın nedenlerini veya uluslararası sistemi değil Anglo-Amerikan geleneğinde toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden Uİ teorileri ile ilgilenmiştir (Griffiths, 1999: 221). Enloe meşhur kitabı *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler*’de (Enloe, 2003) basit sorulardan hareketle karmaşık sonuçlara ulaşmaya çalışmıştır. Sonraki kitabı *The Morning After: Sexual Politics at the end of The Cold War* (1993) kitabı ile kadının konumunu sorgulamaya devam etmiştir (Griffiths, 1999: 224-225). Tickner, Uİ’de önemli bir feminist teorisyen olarak Uluslararası İlişkiler teorisinde ve pratiğinde bir “cinsiyet eşitsizliğinin” söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. O da en çok bilinen

Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security (1992) adlı çalışmada eril unsurların ve kadın sesinin bir analizini yaparak Realizmi eleştirmekle işe başlamıştır. Vatandaşlık ve milliyet konusunda askeri stratejilerin eril enstrümanlarla bezendiğini ve askeri güvenliğin ulusal güvenlik olarak tanımlandığını iddia etmektedir (Griffiths, 1999: 228; Sylvester, 2001: 8). Ayrıca Christine Sylvester, Fiona Robinson, V. Spike Peterson, Charlotte Hooper, Marysia Zalewski, Jane Parpart, Marianne Marchand, Jan Jindy Pettman, Ann Sission Runyan, Jill Steans, Sandra Whitworth gibi düşünürler de önemli Feminist Uİ teorisyenleri arasında sıralanabilir (Steans, Pettiford, 2005: 154) ve tüm bu isimler de Feminist Uİ'nin yolculuğuna katkı sağlamışlardır.

Weber'e (2005; 84-85) göre, nasıl ki Neoliberalizm "bir uluslararası toplum vardır" mitine dayanıyor ise Feminizm de Uİ'de "cinsiyet bir değişkendir" mitine dayanmaktadır. Bu anlayışa pek çok feminist katılmaktadır. Çünkü onlara göre hiç kimse bir cinsiyetin dışında olamaz. Ancak "değişken cinsiyet" cinsiyetin dışında bir şeydir. Nitekim Feminizmde kadın, tarihi ve politik aktör olarak ele alınır. Bütün feministler epistemolojisini "kadın tecrübesine" dayandırırılar. Normatif bir yaklaşım olarak da tarihsel olarak göz ardı edilip küçümsenen kadın ve feminite/dışil kurumların –en azından bir eşitlik anlayışı ile– yeniden ihdas edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Feminist Uİ ayrıca erkeklerin tarih boyunca küresel bir yönetici sınıfı oluşturduğunu ve bu tasavvurda kadınının ikincil olarak görüldüğünü de not etmektedirler.

Feminist Uİ, Uİ'deki akademik bilgi endüstrisinde üretilen hegemonik bilgilerden şikâyetçidir. Zira hem akademik çalışmalarda hem de eğitim sisteminde dominant bilgi üretimi söz konusudur. Bu yüzden Feminist Uİ daha iyi bir dünya için eril, kolonyalist ve heteroseksüelist anlayışa karşı çıkmaktadır. Batıda devlet, güvenlik, egemenlik, dış politika gibi kavramların arkasına dayanarak cinsiyete (erkek) dayalı nasıl bir dünya politikası ve Uİ disiplini oluşturulduğu ortaya koymaya çalışmaktadır. Feminist Uİ, bu yüzden, Uİ'deki pozitivist-rasyonalist eğilimin oluşturduğu hegemonyaya karşı çıkmakta ve bu hegemonyayı sorgulamaktadır (Agathangelou, Zalewski, 2005: 308-317).

Feminist Uİ teorisyenleri, bilim adamlarının bilimsel anlamda nesnel olduklarını iddia etmelerine rağmen kendi (var olan) cinsiyet önyargılarının, görüşlerinin oluşumunda hayati rol oynadığını iddia etmektedir. Feministlere göre insanın politik davranışı evrensel değil ve fakat kendi şartları içindeki değişkenlere bağlıdır ki bunlar ırk, cinsiyet, etnisite, sosyo-ekonomik statü ve kültür gibi unsurlardır. Eril karakterler yarışma, şiddet ve yersellik bağlamında oluşurken; dışil karakterler karşılıklı bağımlılık ve eşitlikçiliğe dayanır. Feministler dünyanın eril karaktere ihtiyacının olmadığını ve olmaması gerektiğini ve dünyayı anlamak için erkek merkezli yaklaşımların yetersiz olduğunu vurgular. Feministler Hobbesçu anlamdaki "doğal durum/doğa durumu" anlayışına da karşı çıkar. Çünkü bu anlayış/varsayım mevcut Uİ'nin kurucu ilkelerinden biri durumundadır. Doğal durum anlayışı savaşları tahmin etme, açıklama ve engelleme üzerine kurulu bir durum ortaya çıkarır. Feminist Uİ diğer alternatif yaklaşımları (burada Realizm en büyük payı alır) Uluslararası İlişkiler alanını devlet merkezci bir yaklaşımla anarşik bir yapı olarak görmesi ve cinsiyet ilişkilerini de içerir bir şekilde sosyal ilişkileri daracık bir alana hapsetmiş olmasından dolayı eleştirir (Caprioli, 2004: 253-269). Uİ teorisi problem çözücü, pozitivist ve asosyal olarak resmedilirken Feminist Uİ eleştirel, post-pozitivist ve sosyolojiktir (Keohane, 1995: 193-197).

Annick T. R. Wibben (2004; 100), Tickner'a atfen Feminist Uİ ve önerileri hakkında üç tür yanlış anlama olduğunu ileri sürmektedir. Bunlar; cinsiyetin anlamı, farklı ontolojiler hakkındaki ve epistemolojik ayrımlar konusundaki yanlışlıklardır. Aslında Feminist Uİ ve geleneksel Uİ arasındaki epistemolojik ve ontolojik tartışmalar ve yanlış anlamalar bundan sonra da devam edecektir. Bu

noktada Feminizm ile Konstrüktivizmin bazı noktalarda uyuştuğunu da belirtmek gerekir. Konstrüktivizm ontolojik olarak Feminizm ile aynı şeyleri paylaşmaktadır ve ortak bir bakış açılığı vardır. Feministlerin çoğunluğu cinsiyeti analiz aracı olarak kullanır ve cinsiyet de sosyal olarak “inşa edilmiş” bir unsur/değişkendir. Bu bakımdan feministlerin hepsi olmasa da büyük bir çoğunluğu inşacı bir ontoloji ile hareket etmektedir. Epistemoloji meselesinde ise aslında Feminizme yöneltilen eleştiriler diğer meselelerde olduğu kadar aşırı değildir (Locher ve Prügl, 2001: 115-120).

Feminist Uİ, disiplinindeki kavram ve sembollere de eleştirel bir şekilde yaklaşmaktadır. Feminist Uİ güç, güvenlik ve karşılıklılık gibi kavramları geleneksel yaklaşımların aksine toplumsal cinsiyeti de dâhil ederek değerlendirmekte ve özellikle de geleneksel teorilerin ikilemelerine (dış/iç, anarşi/hiyerarşi, kamu/özel, uluslararası/ulusal vs.) karşı çıkmaktadır (Keohane, 1989: 245-251). Bu ikilemelerde, mesela, ‘kamu’ eril ve ‘özel’ dişil bir yaftaya sahiptir ve ikilemeler birbirinin varlığına bağımlıdır. Yani özele karşı kamu, öznelliğe karşı nesnellik, duyguya karşı akıl gibi ayrımlar doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmakta ve bütün bu ikilemeler sanki doğal ve doğruymuş gibi anlaşılmaktadır. Feminist Uİ bu ikilemelerin erkek karakterinin bir yansıması olduğunu; kadına verilen/yakıştırılan biyolojik rol gereği uluslararası ilişkilerde ikincil olanla özdeşleştirildiğini öne sürmekte ve bu ayrımların küresel barış ve refahın temini konusunda (güvenlik, devlet ve egemenlik gibi konular bağlamında ele alınarak) sorunlu olduğunu ifade etmektedir (McNamara, 1993: 549-552).

Feminist Uİ’nin de büyük oranda dâhil olduğu Postpozitivistler daha çok *yorumlamacı*, *zihinsel-sosyolojik* metotlarla uluslararası politikayı anlamaya çalışmaktadır. Aynı şekilde “inşa edilen bilgileri kim kullanıyor” ve “bu bilgiler hangi amaç için kullanılıyor” gibi sorgulamaları yapmaktadırlar (Kurki ve Wight, 2007: 20-21). Çoğu feminist postpozitivist çizgiyi özellikle de bilgi ve güç arasındaki ilişkinin açıklanması konusunda benimsemektedir. Bu bakımdan Feminizm için çoğu bilgi erkekler tarafından üretilmekte ve bu da doğal olarak erkek ile alakalı olmaktadır. Mevcut Uİ teorilerinin çoğu *asosyal* devletin davranışları ile oluşan bir anarşik yapıdan hareketle kendi rasyonel açıklamalarını yapmaktadır. Fakat Feminist Uİ sosyal ilişkilere, özellikle de cinsiyet ilişkilerine vurgu yapmakta ve bu yolla da uluslararası sistemin özünün anarşi değil sosyal olarak inşa edilen bir hiyerarşi olduğunu kabul etmektedir. Bu bakımdan bazı feministler Uİ’yi mikro düzeyden hareket ederek uluslararası politikadan etkilenen ve uluslararası politikayı etkileyen bireylerin hayatları ile anlamlandırmaya çalışmaktadır (Tickner ve Sjoberg, 2007: 188). Başka bir ifadeyle feministlerin bir kısmı da pozitivisttir.

Feminist Uİ, özellikle vurgulanan son nokta nedeniyle, bazen aşırı pozitivist olmakla da eleştirilebilir. Zira deneyciliğe dayalı nicel araştırmacı feministler çalışmalarında kantitatif yöntemleri de kullanmaktadır. Bu süreçte Feministler, BM İstatistik Yıllığı, BM Nüfus Yıllığı, Ekonomik ve Sosyal Durumlar Üzerine Dünya Raporu, Dünya Tablosu/Çizelgesi gibi raporları ve araştırma ünitelerini amaçları için kullanmaktadır. Bu yöntemleri kullanan ve daha çok Pozitivist çizgiye yakın duran Feministlere yönelik temel eleştiri, feministlerin kadınların kötü durumlarına yönelik savlarına dayanak olarak kullandıkları mezkûr kaynakların aslında kadının durumuna fazla atıf yapmadığına yöneliktir (Caprioli, 2004: 253-269). Yani feministlerin kullandıkları kaynaklar durumu kötü göstermektedir. Bazı sosyal adalet ve eşitsizlik alanındaki iyileşmeler de feministlerce göz ardı edilebilmektedir.

Bir başka eleştiri konusu da Feminist Uİ’nin cinsiyete aşırı vurgu yaptığı yönündedir. Cinsiyet önemli olabilir ancak Uİ’de sadece *göz ardı edilmemesi* gereken bir unsurdur. Aşırı cinsiyet vurgusu Feminist Uİ’yi veya kadını büyük oranda disiplinin öncelikli araştırma konusu ve sorunu olmanın dışında bırakabileceği ihtimali vurgulanmaktadır. Ancak bazı nicel araştırmalar da feminist tezlerini

destekler niteliktedir. Örneğin Natalia Florea ve ekibinin yaptığı bir araştırma, kadın-erkek farkını ele alan feminist hipotezini simülasyon çalışmalarıyla test etmektedir. Kadın, erkek ve karma grupların test edildiği farklı müzakerelerde kadın gruplarının daha adil bir tutum sergilediği gözlemlenmiştir. Bu tarz çalışmalar ile kadınların politik karar alma ve uygulama sürecine daha fazla katılması gerektiğini öneren tezler ortaya çıkmaktadır (Caprioli, 2004: 263). Feminist Uİ, kadınların durumu konusunda erkekleri suçlamaları ve ayrıca normatif bir yaklaşım olduğu yönünde de eleştiriler almaktadır. Aynı şekilde feministlerin kadın taraftarı ve Feminist Uİ'nin de bir kadın taraftarlığının (Weber, 2005: 84-85) ötesine geçmediği gibi eleştiriler de yapılmaktadır. Bu eleştirileri değerlendirirken tek bir Feminist Uİ olmadığını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu bakımdan Feminist Uİ'ye yapılabilecek en önemli eleştiri tam da bu noktadan çıkabilir.

Feminist Uİ kendi içinde kullandığı yöntemler bakımından farklılıklara ayrılarak çok sayıda teorik perspektif ortaya koymuştur. Liberal Feminizm, Eleştirel feminizm, Feminist Konstruktivizm, Feminist Postyapısalcılık, Postkolonyal Feminizm, Radikal Feminizm, Sosyalist Feminizm gibi feminizmler olmakla birlikte hepsinin ortak amaçları kadının ikincil durumunu anlamaya çalışmaktır; farklılıkları ise ikincil konumun sebepleri ve analizi konusunda ortaya çıkmaktadır. Uİ'de bu kadar çok Feminizm olsa da Feminizm(ler) cinsiyet eşitliğini ya da en azından “dışılık cinsiyetinin özgürlüğü” ortak çıkarına/hedefine sahiptir (Tickner ve Sjoberg, 2007: 188-192).

Pettman (2009: 304-306), Feminizm'in Uİ içine dâhil ettiği çalışma konularının çetin öz (*core*) olarak bilinen konular nezdinde marjinal kabul edilse de bir fark oluşturmaya başladığını ileri sürmektedir. Ona göre, Feminist Uİ, Uİ'deki çalışma alanlarını orduda cinsiyetten açılığa kadar değişen bantta radikal bir şekilde genişletmiştir. Uİ'deki araştırma gündemini belirleyen temel sorulara “kadın nerededir?”, “asker kimdir?”, “toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi” gibi sorularla eklemeler yapmıştır. Ana akım yaklaşımların eril varsayımları, yatırımları ve stratejilerini ortaya çıkarmıştır. Uluslararası ilişkilerin politik süreçlerine kadın meselesi gibi konuları sokarak genişletmiştir. Diğer disiplinlerden de getirdikleri ile disiplinin sınırlarını zorlamıştır. Anglo-Amerikan merkezli disiplinin kimliğini de sorgulayarak Uİ'nin daha uluslararası hale gelmesine katkı sağlamıştır. Toplumsal cinsiyetin inşa edici niteliğini ve cinsiyet rollerini disiplinin konuları haline getirmiştir. Cinsellik ve cinsiyet rolleri gibi konuların uluslararası politikadaki etkisi meselesini disipline sokmuştur. İç-dış, kadın-erkek veya egzotik-normal gibi cinsiyetçi ayrımların Uİ'deki içselleştirilmesini ortaya koyarak yeni yollar açmıştır.

3. FEMİNİST ULUSLARARASI İLİŞKİLER'İN ULUSLARARASI İLİŞKİLER ELEŞTİRİSİ

3.1. Feminist Uluslararası İlişkiler ve Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet, Feminist Uİ'nin merkezinde yer alan bir kavramdır. Feministler “cinsiyet” kavramını sosyal ve kültürel olarak inşa edilmiş bir değişken grubu olarak sembolik anlamda kullanmaktadır. Bu bakımdan güç, otonomi, rasyonellik ve “kamu” gibi karakterlerin erkeklere; zayıflık, bağımlılık, duygusallık ve “özel” gibi kavramların da kadınlara ait karakterler olduğu şeklindeki geleneğe de karşı çıkarlar (Tickner, 1997: 614). Feminist Uİ Realizm'in temel varsayımlarını eleştirir –özellikle anarşi ve egemenlik gibi– ki bunlar dünyayı erkeklerin eğilimine göre görmek ve değerlendirmektedir. Bu bakımdan karar verme, devlet egemenliği ve askeri güç kullanımı gibi konular realistlerce erkek katılımını esas almaktadır (Goldstein, 2001: 124. Tür ve Koyuncu, 2010). Feministler çoğu zaman Uluslararası İlişkileri devlet dışı kanallardan etkilemeye çalışır ve bu yüzden de realistler tarafından göz ardı edilmektedir. Feminist düşünürler ‘kadınların rollerini ve etkilerini göz önüne alarak uluslararası ilişkileri daha iyi anlayabiliriz’ görüşünü savunmaktadır. Feministler erkeklerin savaştığı,

devleti kontrol ettiği ve kadınların temel olarak uluslararası ilişkiler dışında görüldüğü geleneksel cinsiyet anlayışını eleştirir (Goldstein, 2001: 125. Ataman, 2009).

Toplumsal cinsiyet konusunda Feminist Uİ içinde de tam bir tutarlılık olduğunu söylemek zordur. Örnek olarak Radikal Feminizm, Liberal Feminizm ve Postmodernist Feminizm'e bakacak olursak aradaki farkı görebiliriz. Radikal Feminizm dışılığa bir değer atfetme üzerine kurulur. Kadınlar bu anlayışa göre erkeklerden farklıdır. Radikal feministler kadınların grup içinde insan ilişkileri gibi tecrübeleriyle çatışmaların çözümlenmesinde erkeklerden daha etkili olduğunu düşünür. Cinsiyetler arasında gerçek farklılıklar olduğuna inanırlar. Bu farklılık sadece sosyal yapılar ve kültürel doktrinler çerçevesinde oluşan farklılıklar değildir. Aynı zamanda, biyolojik farklılıklar da söz konusudur. Ancak çoğu radikal feminist kültürel farklılıktan yanadır. Radikal feministler savaşın eril bir arayış olduğu konusunda çok sayıda kanıt ortaya koyar. Onlara göre, savaşlar tarih boyunca çoğunlukla ya da tamamen erkeklerin uğraş alanı olagelmıştır. Hatta bazılarına göre, erkeklerin testosteron/hormonal durumu da savaşlarda etkin olmaktadır (Goldstein, 2001: 131).

Liberal feministler radikal feministlerin cinsiyete bu kadar aşırı vurgu yapmasına karşıdır. Onlara göre kadın ve erkek arasında ya çok küçük farklılıklar vardır ya da hiç yoktur ve temelde kadın ve erkek eşittir. Onlar kadınların Uluslararası İlişkilerin doğasını değiştirebileceğine inanmazlar. Liberal feministler kadınların daha çok ve sık bir çalışma konusu olmasına ve karar alma ve uygulamada bir kadın erkek eşitliğinin sağlanması için çalışırlar. Postmodernist feministler ise hem radikalleri hem de liberalleri eleştirirler. Liberalleri, kadınları eril bir anlayışa entegre etmeye çalışmakla suçlar ve onların toplumsal cinsiyet konusunda da bir küçümseme içinde olduğunu düşünür. Diğer taraftan Postmodernist Feminizme göre toplumsal cinsiyet konusunda Radikaller ise bir 'abartı' içindedir. Radikallerin yaklaşımı cinsiyeti –kadınları– kutsayıcı bir havayı yansıtır. Kısaca postmodern feministler bu iki uç fikir arasındadır (Goldstein, 2001: 127). Savaş konusunda savaşçı erkek ve güzel ruh kadın tiplmesi gibi sembollere karşı çıkar. Kadınlar sadece savaşın kurbanları, savaşanların kız arkadaşları–eşleri, anneleri, gazeteci veya hemşireler değil bazen savaşanların bizzat kendisidir. Postmodern feministler sadece Realizmi eleştirmez ve fakat aynı zamanda alternatif akımları da, örneğin “adil savaş” ve savaşa –zeninlik için– neden olan birey olarak kadın ve erkekleri de eleştirir. Postmodern Feminizm Realizm'in toplumsal cinsiyete yönelik dilini çözmeye, yıkmaya çalışır. Örneğin ilk atom bombası erkek cinsiyetli –şişko adam ve küçük oğlan– isimlerini taşıırken, bombayı atan uçak ise –Enola Gay– kadın ismi taşıyordu. Yani kullanılan silahlar ve hatta onlara verilen isimler bile toplumsal cinsiyet ve cinsellik vurgusu içermektedir (Goldstein, 2001: 143).

3.2. Feminist Uluslararası İlişkiler ve Devlet

Feminist Uİ, kendisini Feminizm'in politik, ekonomik ve kurumlara –ki bunun içinde devlet ve onun askeri ve hükümet olarak kullandığı aygıtlarda vardır– dair geliştirmiş olduğu teorilerden (politika ve ekonomi bu bakımdan eril bir anlayışla oluşturulmuştur) hareketle inşa eder ve geliştirir. Feminist Uİ üç temel ön kabul kullanmaktadır: i) devlet ve pazar teoride ve pratikte eril varsayım ve yapılarla cinsiyetlendirilmiştir, ii) temel kavramsallaştırmalarda erkek hâkim bir anlayış vardır ve hem kadın realitesi hem de kadının politik ve ekonomik hayata katkıları göz ardı edilmiştir, iii) sosyal inşa sürecinde 'cinsiyet rolleri' olarak ortaya çıkan kadın ve erkek rolleri, cinsiyet analizlerinde göz ardı edilmektedir. Bu bakımdan Feministler, Uİ'nin “*mainstream*” (temel gündem/ana akımı) olarak kabul edilen konu veya akımlarını aslında “*malestream*” (erkek gündemi) olarak görmektedirler (Youngs, 2004: 76).

Devlet konusunda eril eğilim ve kurgular aslında antik tarihlerden beri devam ede gelmiştir. Bu en azından Aristo'dan beri böyledir. Zira o erkekleri efendi (*master*) ya da özne, kadınları ise bağlı

(*matter*) ya da nesne olarak görerek erkeklerin doğası gereği politik olduğunu ve kadınların da aynı gerekçe ile politikadan uzak olduğunu göstermektedir. Feminist Uİ, bu anlayışla oluşan devleti analiz ederken, temel Uİ yaklaşımlarını bir aktör olarak devletin gücünün cinsiyet dinamikleri ile iç içe olduğu gerçeğini göz ardı etmelerinden dolayı eleştirmektedir (Youngs, 2004: 81).

Feminist Uİ başlarda (özellikle de liberal feministler tarafından olmak üzere), kadınlar uluslararası ilişkilerde nerede durmaktadır? Dünya genelinde kadının statüsü nedir? Kadınlar uluslararası ilişkilerde ne kadar temsil edilmekte/edilmemektedir? Kadına karşı mevcut ayrımcılık nasıl ortadan kaldırılabilir ve kadına kendi hayatlarını ve kaderlerini kontrol etme olanağı nasıl sağlanabilir? gibi sorular etrafında dönmüştür. Bu bakımdan devlete bakış da öncelikle liberal feministlerce belirlenmiştir. Buna göre devlet, erkeklerin temsil edildiği bir siyasi kurumdur. Daha da fazlası uluslararası ilişkiler bir “erkek dünyası” olarak resmedilir. Meclisler, ordular vs. tarih boyunca erkeklerin sanat alanı olarak görülüp kadınlar güvenlik, dış politika gibi alanların dışında tutulmuştur. Devlet konusunda da cinsiyet yine analizin merkezinde yer tutar; cinsiyet yine güç ilişkilerinin önemli bir parçasıdır; kamu/özel ayrımı uluslararası ilişkileri anlamada merkezi bir unsurdur (Steans ve Pettiford, 2005: 165). Liberal Feministler cinsiyet eşitliğinin olduğu demokratik devletten çok şikâyetçi değildir. İlgilendiği asıl konu devleti temsil eden seçilmişler ve bürokratik yapıda cinsiyetin eşit temsili meselesidir (Brodie, 2000: 462).

Devlete dair önemli bir saptama ise ‘eril devlet’ (*patriarchal state*) kavramıdır. Devlet oluşturduğu aile, evlilik, ev halkı gibi erkek egemen kurumlarla bu niteliğini sürekli hale getirmekte ve yeniden üretmektedir. Devlet yine ideolojik olarak kullandığı doğum kontrolü, üremeyi teşvik, cins (*sex*) ve toplumsal cinsiyet (*gender*) konusunda, heteroseksüel evlilikleri teşvik etmek, işçi kanunu ve vergileme gibi aygıtlarla da eril unsurunu sürdürmektedir. Kadınlar devlete karşı çoğu zaman erkeklere göre tanımlanmakta, eş, anne olarak işlev görmekte ve özerk bir vatandaş olarak çok az işleve sahip olabilmektedir. Bu noktada feministler bu durumun bir kader olmadığını vurgulayarak devletin kadınların lehine yeniden organize edilebileceği ve edilmesi gerektiği normatif çabasını ortaya koymaktadır (Steans ve Pettiford, 2005: 167). Aynı çabanın ürünü olarak Feminist Uİ kadın erkek arasındaki eşitliğe vurgu yaparak (Liberal Feminizm) devletin güç yapılarında ve uluslararası örgütlere kadınların dâhil edilmesi ile kadın değerleri, kadının bilgeliği, kadın duyarlılığı gibi unsurların insanlığın yararına kullanılabileceğini savunmaktadır (Runyan ve Peterson, 1991: 81).

Conway’ın ifadesiyle, Feminist Uİ’ye göre devlet, vatandaşlık ve zorunlu askerlik arasında eril nitelikli bir sosyal inşa söz konusudur. Militarizm ve erillik arasında birbirini doğuran cinsiyetçi bir ilişki vardır. Militarizm ile vatanseverlik arasında da bu bakımdan bir bağ oluşturulmaktadır (Conway, 2008: 127-130). Feminist Uİ, devletin meşru şiddet kullanma tekeline sahip olduğu anlayışını, devletin bir anlamda gezegenin en tehdit edici aktörü olduğuna dair bir delil olarak ileri sürer. Bu bakımdan devlet gücü yeniden yapılandırılmalı, kendini yeniden üretmeli, güç tekeli kendi vatandaşlarına ulusal güvenlik bağlamında yönelmemelidir. Diğer taraftan devlet gücü, cinsiyet ve refah ilişkileri; sosyal kontrol ideolojileri ve güç kullanmanın meşrulaştırılması; devlet tanımlı kamu çıkarları ve kültürel, askeri, ekonomik ve politik stratejilerin belirlenmesinden etkilenmektedir. Özellikle de liberal feministler bu yapıda kadınların merkezde yer alamadığını ve bunun yerine patriarşik olarak erkeklerin konumlandığını belirtmekte ve devletin kadın erkek eşitliğini sağlayacak bir aygıtı dönüştürülmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Runyan ve Peterson, 1991: 88).

3.3. Feminist Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik

Feminist Uİ, Realizm’in keskin ayrımı olan uluslararası politika (anarşik) ve iç politika (düzenli) ayrımı ile kamu (eril) ve özel (dişil) ayrımı arasında da bir paralellik kurmaktadır. Feminist

Uİ'ye göre, eğer uluslararası sistem dışıl (feminite) prensiplere bağlı olsaydı devletlerin karşılıklı dayanışması-bağımlılığı devlet egemenliğinden daha öncelikli olur, insan hakları gibi meseleler temele alınır, bir çatışma/sorun sırasında şiddet kullanma daha az tercih edilir ve ulusal güvenlik ve çıkar yerine ortak güvenlik anlayışı egemen olurdu (Goldstein, 2001: 129). Feminist Uİ, Kopenhag Okulu'nun güvenlik çalışmalarından etkilenerek geleneksel güvenlik anlayışlarına karşı çıkmış ve bu konuda alternatifler geliştirmeye çalışmıştır. Güvenliğin sosyal boyutunun da toplumsal cinsiyet rolleri ile birlikte analizlerde kullanılması gerektiğini vurgulamıştır (Özlük, 2007: 203).

Tickner, ulusal güvenlik konusuna cinsiyet merkezli yaklaşımlar bağlamında Realizmi eleştirerek işe başlar. Tickner'ın Realizme yönelik eleştirileri aslında yeni bir eleştiri değildir. Geleneksel realist yaklaşıma feminist olmayan diğer birçok yaklaşım tarafından –devleti tarihsel ve sosyal olarak inşa olmuş kurumlardan oluştuğunu göz ardı etmesine ve rasyonel ve üniter bir birim olarak görmesine yönelik– eleştiriler zaten mevcuttur. Ancak Tickner'ın eleştirileri bunların ötesine geçerek bir takım önerilerde de bulunmaktadır (McNamara, 1993: 549). Feminist Uİ'ye göre, Realistler insandan hareketle (kadını göz ardı ederek) politik sistemi açıklamaya çalışmaktadır. Tickner, “politik insan” anlayışını temele yerleştirir. Aslında Batıda Machiavelli'den beri devam eden süreçte analizlerde eril bir sosyal yapılanma söz konusu edilir. Kadınlar ve köleler Antik Yunan'dan beri politikayı kirletenler olarak görülür ve onların yeri evleridir görüşü hâkimdir (Tickner, 1992: 12-14). Realizm ve Neorealizm'de devlet kendi başının çaresine bakan (*self-help*), egemen ve güç peşinde koşan bir yapı arz eder ki bu Batı tarzı eril bir kurumdur (Blanchard, 2003: 1298-1299). Tickner (1992), bu bakımdan, kuruluşundan beri devletin ulusal güvenlik fonksiyonlarını cinsiyet penceresinden eril olarak gördüğünü ileri sürmektedir. Zira Batı tipi devlet 17. yüzyılda savaşlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Eril kahramanların fetihleri, törenleri, emperyal hedefleri ve anavatanını savunma hikâyeleriyle bugünlere gelmiştir.

Feministlere göre savaşçı-vatandaş kavramı hem insanın doğal karakteri hem de cinsiyetle inşa edilen kimlik ve vatandaşlık açısından olumsuzdur. Machiavelli kadınları tartışmacı ve savaşçıların savaş isteklerini azaltıcı gördüğü için tehlikeli bulur ve “bir erkek ve devlet için en tehlikeli şey kadındır” der. Çünkü ona göre kadın korkaktır, zayıftır ve bağımlıdır. Bu açıdan Tickner (1992) savaş ve erkek doğası arasında bir bağlantıyla “vatandaş-savaşçı” anlayışının “bir sosyal inşa işi” olduğunu söyler. Bu anlayış, biyolojik olarak erkek olduğu için değil erkeklik cinsiyetine bu şekilde bir anlam yüklenmesi dolayısıyla oluşmaktadır. Bu bakımdan iyi bir vatandaş olmak için iyi bir asker-savaşçı olmak gerekir anlayışı gelişmiştir. 20. yüzyıl devletin fonksiyonu ulusal güvenliği sağlamak olmuştur. Bunu erkek içeride ve dışarıda askeri önlemlerle sağlar. Bir sorun esnasında vatandaşlar devleti savunmak için sorgulamadan gönüllü olur. Askeri bütçeler genellikle en büyük paya sahip olur. Çoğu zaman askeri harcamaları yüksek tutmak politikacılar tarafından vatanseverlik ile eş tutulur.

Feminist Uİ, doğa halinde “herkesin herkese karşı savaş hali” durumundan hareketle Realizm uluslararası ilişkileri anarşik olarak görmesini kabul etmez. Devletler de bu anarşik yapı içinde erkekler gibi kendi kaynaklarına dayanmak durumundadır. Kadınlar savaşlara çok az bir katkı sağladığından uluslararası politika tarihi aslında kadınların olmadığı bir tarihtir. Tickner'e (1992) göre, anarşi ve ulusal güvenlik kavramlarına alternatif kavramlar geliştirilmeli ve kullanılmalıdır. Aynı şekilde vatandaşlık da yeniden tanımlanmalıdır. Devlet güvenlik arayan davranış kalıplarından (Realizm'den) kurtarılmalı ve yerine uluslararası barışı arayan devlet yerleştirilmelidir. Güvenlik ulusal güvenlikten ziyade çok boyutlu ve düzeyli olarak ele alınmalı ve bununla ekonomik, siyasal, cinsel ayrımcılığın ve şiddetin olmadığı ve hiyerarşik olmayan bir ilişki geliştirilmelidir.

11 Eylül olayları esasında eril karakterli güvenlik anlayışını yine ve yeniden güçlü şekilde ortaya çıkarmıştır. Batı merkezli ulusal güvenlik anlayışı “erkek gururunun incinmesi” retoriği ile “eril kahramanlık” hikâyeleri üretmiş ve nitekim Amerikan film endüstrisi de bu durumu pek çok boyutuyla işlemiştir. İyi/kötü, dost/düşman, biz/onlar ve koruyucu/korunan gibi ikileme mantığı da ulusal güvenliğin eril niteliğini ortaya koymaktadır (Zalewski ve Parpart, 2008: 4-5). Feminist Uİ, geleneksel güvenlik yaklaşımlarından farklı olarak ulusal güvenlik kavramına merkezi önem atfetmez daha çok 11 Eylül olayları sonrasında önemi artan “insan güvenliği” konusunda hassastır. Özellikle Radikal Feminizm insan güvenliği konusunda cinsiyet farkları üzerinde durarak, kadınların güvenliğini sağlamayı amaçlar. “İnsan” adı altında maskelenen erkek söylemlerine dikkat çeker. Güvenlik konusunda “kadının” ayrı bir kategori olarak analizlere dâhil edilmesi gerektiğini savunur. Liberal Feminizm ise yerleşik algıları çok fazla sorgulamadan daha ziyade kadınların güvenlik tartışmalarında bulunması gerektiğini savunur (Hudson, 2005: 155-174).

Güvenlik çalışmalarında toplumsal cinsiyetin bir analiz parametresi olarak dikkate alınması oldukça yenidir. Önceden güvenlik devlet ile birlikte düşünülen bir kavramken Feminist Uİ, güvenlik çalışmalarının içine cinsiyeti ve kadını da katarak yeni bir boyut eklemiştir (Kennedy-Pipe, 2007: 83). Savaş ve güvenliğe dair meselelerde cinslere farklı rollerin verilmesi bir sosyal inşa süreciyle oluşmaktadır. Zira daha bebeklikten bu roller, erkek çocuklara oyuncak olarak ‘silah’ verilirken kızlara ‘bebek’ verilmesi gibi sembollerle toplumsal cinsiyetin temelini oluşturmaktadır. Güvenlik konusunda kadınlara daha çok pasif roller verilirken örneğin savaşların lideri, savaşçılar, koruyanlar vs. büyük oranda erkekler olmaktadır. Kadınların bu bakımdan korunanlar ve erkeklerin koruyanlar olması nedeniyle devletin güvenliği meselesinde kadına yeterince yer verilmemektedir. Feminist Uİ, güvenlik kategorilerini erkek/savaşçı-asker/koruyucu ve kadın/anne/korunan şeklinde tanımlayarak eleştirir. Bu kurgudan hareketle feministler bazı noktaların da altını çizmekte ve kadınların sadece savaşın kurbanları olmadığını; esasında savaşın kadına yönelik bir soykırım mekanizması olarak işlev gördüğünü de ortaya koymaktadır. Zira kadınlar savaşlarda cinsel saldırıların odağı olmakta ve çoğunlukla seks kölesi olarak pazarlanmaktadır. Feminizm bu gerçeklerin arkasında sosyal olarak inşa edilen cinsiyet rolleri olduğunu iddia etmektedir (Kennedy-Pipe, 2007: 84-88). Bu bakımdan da sosyal inşanın sonucu Neorealistlerin ya da İnşacıların dediği gibi anarşi değil aslında erkeklerin hâkim olduğu bir hiyerarşidir.

Feminist Uİ kadınların erkeklere nazaran çevreye daha duyarlı, iç ve dış yardımlar konusunda işbirliğine daha eğilimli, alternatif güvenlik konularına daha açık olduğundan yola çıkmıştır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin dışında inşa edilmiştir ve bu anlamda tarihsel, sosyal ve politik göstergeleri vardır. Bütün bu süreçte eril cinsiyetin kavramları ve düşünüşü hâkim olmuş ve kendini yeniden üretmiştir (Buzan ve Hansen, 2009: 138-140). Feminist güvenlik yaklaşımı güvenlik, egemenlik ve analiz birimi (devlet ve uluslararası sistem) gibi temel kavramların eril ve aynı zamanda *kamu/özel ikilemesinin* ayrılmaz parçası olduğundan hareket eder. Kamuyu erkek tecrübesinin ve bilgi formlarının hâkim olduğu anlayış inşa ederken; özel taraftaysa geleneksel olarak kadın yer almaktadır. Aynı şekilde *iç/dış ikilemesi* de bir patriarşik durumu anlatır ve ulusal güvenlik dış kategorisinde ve erkek kontrolündedir. Askeriye de bu bakımdan eril niteliklidir ve ulusal çıkarın yani devletin hayatta kalmasının sağlayıcısı olarak patriarşik anlayışın merkezinde yer alır. Feminist Uİ’ye göre, eril karakterlerce inşa edilen güvenlik anlayışı sadece kadınlar için değil erkekler için de bir güvensizlik kaynağı oluşturmaktadır. Bu açıdan geleneksel güvenlik yaklaşımı sosyal olarak inşa edilmiş olduğundan aynı şekilde ontolojik ve epistemolojik *yapı sökülüne* tabi tutulup yeniden inşa

edilmelidir (Sheehan, 2005: 115-131). Feminist Uİ böylece cinsiyeti bir değişken olarak güvenlik konusuna da dâhil ederek güvenlik çalışmaları konusundaki literatürü zenginleştirmektedir.

SONUÇ

Feminist Uİ, 1980’li yıllardan itibaren Uİ disiplini içinde güçlü bir yer edinmeye çalışmaktadır. Bu alandaki çok sayıda yapılmış akademik üretime rağmen pek çok çevre tarafından disiplinde hala “marjinal” bir yaklaşım olarak görülmektedir (Tickner, 1997: 611). Feminist Uİ, ampirik, analitik ve normatif bakışla hem kendi dünyasını inşa etmekte hem de disiplin içindeki rüştünü ispata çalışmaktadır (Peterson 2009: 293). Sylvester’in da (2009; 313-314) dediği gibi, feminist Uİ 1980’lerde başladığı yolculuğuna/macerasına bazı açılardan sancılı olsa da devam etmektedir. İlk duraktan itibaren “kadın” konusunu çok değişik açılardan ele alarak disiplinde toplumsal cinsiyet, beden, kimlik, farklılık, patriarşi, öznellik, temsil, bilgi ve güç arasındaki ilişki gibi kavramların/olguların tartışılmasına ve yeni alanlar açılmasına imkân sağlamıştır (Tickner, 2006: 386).

Feminist Uİ, hem pratik anlamdaki tarihsel evrimi hem de kuramsal düzeyde ulusötesi bir karakter taşımaktadır. (Pettman, 2004: 92). Bu niteliğine rağmen Feministler, kadınlar arasında örtük hiyerarşiler kurabilmektedir. Örneğin 11 Eylül olaylarından sonra dünya politikasında özellikle kadın konusu pratik düzlemde daha çok Afganistan’da yaşanan gelişmeler bağlamında gündeme gelmiştir. Bu süreçte Laura Bush ve Cherie Blair tarafından Afgan kadınlarının içler acısı durumu gün yüzüne çıkartılıp çeşitli kampanyalar yapılmıştır. Fakat aynı dönemde, başka ülkelerdeki kadın sorunlarına ve kadınların maruz kaldığı zulümlere ses çıkartılmamıştır. Bu durum da (Feminist Uİ de dâhil) teorik yaklaşımların aslında söz konusu bilgi ve güç ilişkileri için bir “kamufraj” olduğu şeklindeki eleştirilerin güç kazanmasına yol açmıştır (Pettman, 2004: 89-91).

Feminist Uİ’yi Realizm gibi güçlü bir varsayımlar dizisi olarak görmek zordur. Bu bakımdan, Tickner’a (2009; 322-324) göre, Feminist Uİ ile başka bir teorik yaklaşımı bir varsayımlar dizini ve metodolojik araçlar konusunda karşılaştırmak oldukça zordur. Çünkü Feminist Uİ belli ortak bir metodoloji kullanmamaktadır. Liberal, post-modern, post-kolonyal, radikal, psikanalitik, sosyalist gibi etiketlerle tanımlanan feminist yaklaşımlar kadının ikincil konumunu anlamının yanında kadının durumunu daha iyi hale getirmek gibi bir misyon da üstlenmiştir. Diğer taraftan Feminist Uİ içinde tek bir metodoloji de yoktur. Arkeolojik kazı gibi her katmanda farklı yöntemler karşımıza çıkabilmektedir. Çoğu feminist için bilgi veya teori hem bir pratik hem de normatif bir çabadır.

Feminist Uİ, ilk yolculuğuna başladığı andan itibaren Uİ’de giderek daha çok ilgi çekmektedir. Aynı zamanda Feminist Uİ yolculuğu sırasında Uİ literatürünün gelişmesine katkı sağlamıştır. Feminist Uİ, Uİ’ye yeni gündemler ve toplumsal cinsiyet gibi çeşitli analiz araçları kazandırarak Uİ’nin zenginleşmesini sağlamıştır. Ancak kendi içerisinde de farklı sentezlere sahip olması dolayısıyla tam bir bütünlük göstermemektedir. Bu problemlerine rağmen toplumsal cinsiyeti artık ihmal edilemeyecek kadar önemli bir analiz parametresi olarak Uİ’ye dâhil ederek, disiplinin ajandasının çeşitlenmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

AGATHANGELOU Anna M., Marysia Zalewski (2005). “Disturbing Hegemony?: A Discussion of the Work and Politics of V. Spike Peterson”, **International Feminist Journal of Politics**, Cilt 7, No. 2.

AKKERMAN Tjitske, Siep Stuurman (1998). “Introduction: Feminism in European History”, Tjitske Akkerman, Siep Stuurman (der.), **Perspectives on Feminist Political Thought in European History: From the Middle Ages to the Present**, Routledge, London.

ANDERMAHR Sonya, vd. (1997). **A Concise Glossary of Feminist Theory**, Arnold, London.

ATAMAN Muhittin (2009). “Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti”, **Alternatif Politika**, Cilt 1, Sayı 1.

BLANCHARD Eric M. (2003). “Gender, International Relation and Development of Feminist Security Theory”, **Signs: Journal of Women in Culture and Society**, Cilt 28, No. 4.

BRODIE Janine (2000). “State Theory”, Lorraine Code (der.), **Encyclopedia of Feminist Theories**, Routledge, London.

BUZAN Barry ve Lane Hansen (2009). **The Evolution of International Security Studies**, Cambridge University Press, Cambridge.

ÇAKIR Serpil (2007). “Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi”, H. Birsen Öz (der.), **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ÇALIŞ Şaban ve Erdem Özlük (2007). “Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No. 18.

CAPRIOLI Mary (2004). “Feminist IR Theory and Quantitative Methodology: A Critical Analysis”, **International Studies Review**, Cilt 6, No. 2.

CONWAY Daniel (2008). “Contesting the Masculine State”, Jane L. Parpart ve Marysia Zalewski (der.) **Rethinking the Man Question: Sex, Gender and Violence in International Relations**, Zed Books, London.

EKEN Mehmet Evren (2014), “Feminizm, Maskülinite ve Uluslararası İlişkiler Teorisi: Uluslararası Siyasetin Toplumsal Cinsiyeti”, Ramazan Gözen (der.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri, İletişim Yayınları**, İstanbul.

ENLOE Cynthia (2003). **Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset**, Çev. Berna Kurt ve Ece Aydın, Çitlembik Yayınları, İstanbul.

ERALP Atilla (1997). “Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, Atilla Eralp (der.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

ESCHLE Catherine ve Bice Maiguashca (2007). “Rethinking Globalised Resistance: Feminist Activism and Critical Theorising in International Relations”, **BJPIR**, Cilt 9, No. 2.

FRIEDMAN Susan Stanford (2001). “Feminism, State Fictions and Violence: Gender, Geopolitics and Transnationalism”, **Communal/Plural**, Cilt 9, No. 1.

GOLDSTEIN Joshua S. (2001). **International Relations**, Longman, New York.

GRIFFITHS Martin (1999). **Fifty Key Thinkers in International Relations**, Routledge, Florence.

HEYWOOD Andrew (2007). **Siyasi İdeolojiler**, Çev. Ahmet Kemal Bayram vd, Adres Yayınları, Ankara.

HUDSON Heidi (2005). “‘Doing’ Security as Though Humans Matter: A Feminist Perspective on Gender and the Politics of Human Security”, **Security Dialogue**, Cilt 36, No. 2.

KENNEDY-PIPE Caroline (2007). “Gender and Security”, Alan Collins (der.), **Contemporary Security Studies**, Oxford University Press, Oxford.

KEOHANE Robert O. (1995). “Beyond Dichotomy: Conversations between International Relations and Feminist Theory”, **International Studies Quarterly**, Cilt 42, No. 1.

KEOHANE Robert O. (1989). “International Relations Theory: Contributions of a Feminist Standpoint”, **Millennium- Journal of International Studies**, Cilt 18, No. 2.

KURKI Milja ve Colin Wight (2007). “International Relations and Social Science”, Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (der.), **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, Oxford University Press, Oxford.

LING L. H. M. (2009). “The Fish and The Turtle: Multiple Worlds as Method”, Michael Brecher ve Frank P. Harvey (der.), **Millennial Reflections on International Studies**, University of Michigan Press, Michigan.

LOCHER Birgit ve Elisabeth Prügl (2001). “Feminism and Constructivism: Worlds Apart or Sharing the Middle Ground?”, **International Studies Quarterly**, Cilt 45, No. 1.

McNAMARA Kathleen R. (1993). “Whose Security? Feminism and International Relations”, **Journal of International Affairs**, Cilt 46, No. 2.

ÖZLÜK Erdem (2007). “Feminist Yaklaşım”, Haydar Çakmak (der.), **Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler**, Platin Yayınları, Ankara.

PETERSON V. Spike (2009). “On the Cut(ting) Edge”, Michael Brecher ve Frank P. Harvey (der.), **Millennial Reflections on International Studies**, University of Michigan Press, Michigan.

PETTMAN Jan Jindy (2004). “Feminist International Relations After 9/11”, **The Brown Journal of World Affairs**, Cilt 10, No. 2.

PETTMAN Jan Jindy (2009). “Critical Paradigms in International Studies: Bringing It All Back Home”, Michael Brecher ve Frank P. Harvey (der.), **Millennial Reflections on International Studies**, University of Michigan Press, Michigan.

PORTER Elisabeth (2003). “Women, Political Decision-Making, and Peace-Building”, **Global Change, Peace and Security**, Cilt 15, No. 3.

REANDA Laura (1999). “Engendering The United Nations: The Changing International Agenda”, **European Journal of Women’s Studies**, Cilt 6, No. 1.

RUNYAN Anne Sisson ve V. Spike Peterson (1991). “The Radical Future of Realism: Feminist Subversions of IR Theory”, **Alternatives**, Cilt 16, No.1.

SAPIRO Virginio (1998). “A Women’s Struggle for a Language of Enlightenment and Virtue: Mary Wollstanecraft and Enlightenment ‘Feminism’”, Tjitske Akkerman, Siep Stuurman (der.), **Perspectives on Feminist Political Thought in European History: From the Middle Ages to the Present**, Routledge, London.

SCRUTON Roger (1983). **A Dictionary of Political Thought**, Macmillan, London.

SHEEHAN Michael (2005). **International Security: An Analytical Survey**, Lynne Reinner Publishers, Colorado.

STEANS Jill ve Lloyd Pettiford (2005). **Introduction to International Relations: Perspectives and Themes**, Pearson, Harlow.

SYLVESTER Christine (2009). ““Progress” as Feminist International Relations”, Michael Brecher ve Frank P. Harvey (der.), **Millennial Reflections on International Studies**, University of Michigan Press, Michigan.

SYLVESTER Christine (2001). **Feminist International Relations: An Unfinished Journey**, Cambridge University Press, New York.

TANRISEVER Oktay F. (1997). “Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması”, Atilla Eralp (der.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

TICKNER J. Ann (1992). **Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security**, Columbia University Press, New York.

TICKNER J. Ann (1992). “Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security”, <http://www.ciaonet.org/book/tickner/index.html>.

TICKNER J. Ann (2006). “On The Frontlines or Sidelines of Knowledge and Power? Feminist Practices of Responsible Scholarship”, **International Studies Review**, Cilt 8, No. 3.

TICKNER J. Ann (2009). “Feminist Theory and Gender Studies: Reflections for the Millennium”, Michael Brecher ve Frank P. Harvey (der.), **Millennial Reflections on International Studies**, University of Michigan Press, Michigan.

TICKNER J. Ann ve Laura Sjoberg (2007). “Feminism”, Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith (der.), **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, Oxford University Press, Oxford.

TICKNER J. Ann (1997). “You Just Don’t Understand: Troubled Engagements between Feminists and IR Theorists”, **International Studies Quarterly**, Cilt 41, No. 4.

TRUE Jacqui (2012). “Feminizm”, Scott Burchill vd. (der.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Çev. Ali Aslan ve M. Ali Ağcan, Küre Yayınları, İstanbul.

TÜR Özlem ve Çiğdem Aydın Koyuncu (2010). “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 7, Sayı 26.

TÜR Özlem ve Çiğdem Aydın Koyuncu (2014). “Uluslararası İlişkilerde Toplumsal Cinsiyet”, Evren Balta (der.), **Küresel Siyasete Giriş**, İletişim Yayınları, İstanbul.

WAYLEN Georgina (2006). “You Still Don’t Understand: Why Troubled Engagements Continue Between Feminists and (Critical) IPE”, **Review of International Studies**, Cilt 32, No. 1.

WEBER Cynthia (2005). **International Relations Theory: A Critical Introduction**, Routledge, London.

WIBBEN Annick T.R. (2004), “Feminist International Relations: Old Debates and New Directions”, **Brown Journal of World Affairs**, Cilt 10, No. 2.

WOLLSTONECRAFT Mary (2000). **Vindication of the Rights of Woman (1792)**, Renaissance Editions ve University of Oregon.

YOUNGS Gillian (2004). “Feminist International Relations: A Contradiction in Terms? Or: Why Women and Gender are Essential to Understanding the World ‘we’ Live in”, **International Affairs**, Cilt 80, No. 1.

YURDUSEV A. Nuri (1997). “Uluslararası İlişkiler Öncesi”, Atilla Eralp (der.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

ZALEWSKI Marysia (2009). “Feminism and/in International Relations: An Exhausted Conversation? or Feminists Doing International Relations: The Cut(ting) Edge of Contemporary

Critical Theory and Practice?”, Michael Brecher ve Frank P. Harvey (der.), **Millennial Reflections on International Studies**, University of Michigan Press, Michigan.

ZALEWSKI Marysia ve Jane L. Parpart (2008). “Introduction: Rethinking the Man Question”, Jane L. Parpart ve Marysia Zalewski (der.), **Rethinking the Man Question: Sex, Gender and Violence in International Relations**, Zed Books, London.

ZWINGEL Susanne (2012). “How Do Norms Travel? Theorizing International Women’s Rights in Transnational Perspective”, **International Studies Quarterly**, Cilt 56, No. 1.